

Міграційні процеси на сільських територіях Карпатського регіону України

Проаналізовано особливості міграцій сільського населення України та Карпатського регіону. Здійснено просторову типізацію векторів міграційних процесів на сільських територіях. Підтверджено важливу роль міграцій у формуванні процесів субурбанізації на регіональному рівні. Ключові слова: міграція, сільські території, вектори міграції, Карпатський регіон України

Міграція в епоху глобалізаційних викликів сучасності виступає одним із потужних чинників демографічних, соціальних та економічних змін у країнах та регіонах світу. З-поміж усього різноманіття її видів в реаліях українського сьогодення одне з чільних місць посідає міграція сільського населення. Перехід до ринкової економіки, реформування власності, розвиток транспортної інфраструктури, трансформації у галузевій структурі економіки регіонів призвели до інтенсифікації механічного руху населення на сільських територіях, причому цей процес набув властивостей різновекторності та багатоманітності.

Міграція на сільських територіях була перманентною ознакою радянського суспільства, в наш час вона набула нових форм, інтенсивності та напрямів. В радянський період основи дослідження міграцій сільського населення заклали А. Березюк, Б. Дяченко, Б. Хорєв, М. Курман, В. Калмик, Т. Михайлова, Г. Гольц, В. Онікієнко, Я. Лимар, Т. Заславська, Т. Заріхта. Міграції в Україні та її регіонах досліджені у працях демографів, економістів, географів, істориків, соціологів, політологів, юристів, фахівців у галузі державного управління та ін. З-поміж вітчизняних науковців головні аспекти окресленої проблеми висвітлюють Г. Бондар, М. Височин, С. Западнюк, С. Іванов, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Максимюк, М. Ніколайчук, О. Позняк, І. Прокопа, І. Прибиткова, М. Романюк, У. Садова, ЛІ. Шепотько.

Метою статті є просторовий аналіз міграційних процесів на сільських територіях Карпатського регіону (КР) України.

Сільська міграція значною мірою сформувала сучасне демографічне «обличчя» сільських територій. Загалом українське село за останні 50 років внаслідок міграційних процесів втратило понад 10 млн. осіб, тобто щороку з сіл виїжджало близько 100 тис. осіб, внаслідок чого сільське населення не тільки зменшилось, а й значно постаріло [2; 6]. Тенденція превалювання

© Р. Т. Теслюк, 2013.

за часів СРСР урбанізаційних процесів поступово доповнилась зворотною міграцією у напрямку з міських поселень у сільські.

Увага до міграції сільського населення посилюється з огляду на стійку тенденцію природного скорочення населення в українських селах. Так, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, втрати населення у сільській місцевості до 2025 р. можуть перебувати в межах 1,7-2 млн. осіб у зв'язку з вичерпанням потенціалу демографічного відтворення [4, с. 370].

Усю різноманітність просторових проявів міграційних процесів на сільських територіях у сучасній Україні можна узагальнити за певними типізаційними ознаками (табл. 1).

Кожен з виділених векторів міграції може бути предметом окремих досліджень. У даній публікації окреслимо головні особливості міграцій між сільськими та міськими поселеннями на рівні областей країни, загалом у Карпатському регіоні та зокрема у Львівській області.

Таблиця 1

Просторова типізація векторів міграції на сільських територіях
Карпатського регіону України*

Ознака типізації	Вектори міграції залежно від напрямів переміщень
Міжпоселенська	<ul style="list-style-type: none"> – «село» – «село» – «село» – «смт» – «село» – «місто» – «смт» – «село» – «місто» – «село»
Адміністративна	<ul style="list-style-type: none"> – у межах сільської (селищної, міської) ради – у межах адміністративного району – у межах області – у межах країни – за межі країни
Екістико-урбанізаційна	<ul style="list-style-type: none"> – у високоурбанізовані території – у приміські субурбанізовані території – у щільно населені сільські території – у сільські території з середньою щільністю населення – у віддалені малозаселені сільські території
Економіко-географічна	<ul style="list-style-type: none"> – у межах Карпатського регіону – в інші економічні райони України – в економічні райони інших країн

* Авторська розробка

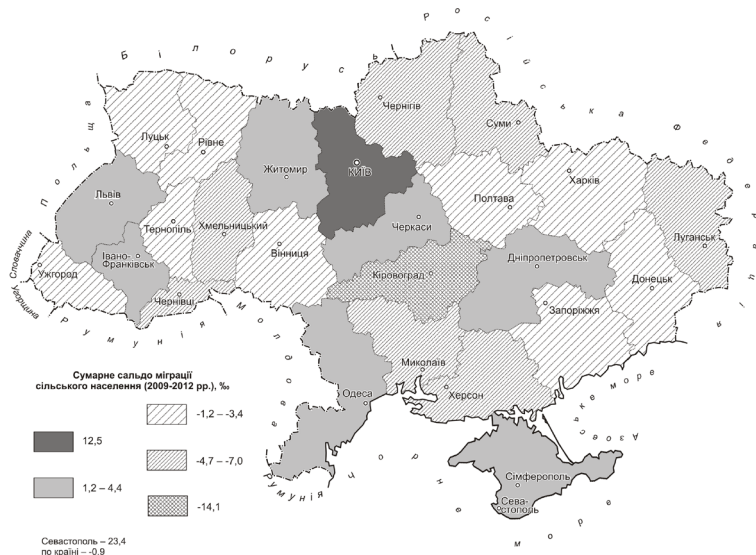

Рис. 1. Сальдо міграції на сільських територіях України (2009-2012 рр.).
(Розраховано та укладено автором за даними [2])

Згідно з проведеними розрахунками сальдо міграції сільського населення за 2009-2012 рр.¹, найпривабливішими виявлено сільські території Київської області (сумарне сальдо 12,5 %) Великою мірою це зумовлено територіальним впливом столиці та сформованої нею значною за площею приміською зоною, посиленою міграцією у самому місті. Субурбанізаційні процеси меншою мірою властиві на територіях поблизу усіх обласних центрів та, часто, навколо інших великих та середніх міст. Зростання доходів окремих верств населення, грошові перекази трудових мігрантів та інші чинники формують попит на житло у приміській зоні, розглядаючи її як оптимальне рішення стосовно місця проживання.

З-поміж інших областей з позитивним сальдо сільської міграції виокремимо Дніпропетровську область (4,4 % у 2009-2012 рр., при тому, що всі 7 сусідніх областей мають негативне сальдо), сприятливу в агрокліматичному відношенні АР Крим (4,4 %) та найбільшу за площею Одеську область (3,2 %).

Міграційними донорами виступають: села центральної Кіровоградської області (-14,1 %), що межує з трьома областями, які мають позитивне міграційне сальдо сільського населення; села південних Миколаївської

¹ Тут і далі для розрахунків показників у розрізі областей України використано статистичну інформацію Головних управлінь статистики відповідних областей [2].

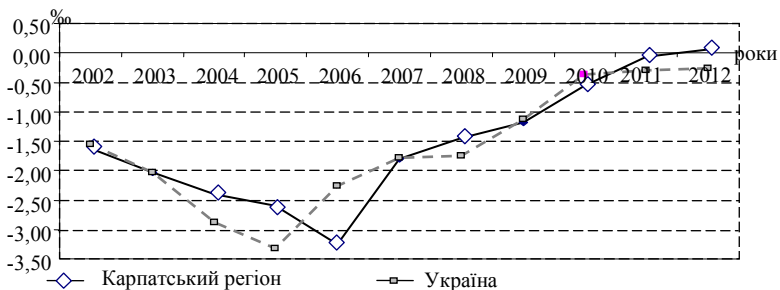

Рис. 2. Динаміка сальдо міграції сільського населення України та Карпатського регіону (2002-2012 рр.) (Побудовано автором за даними [2])

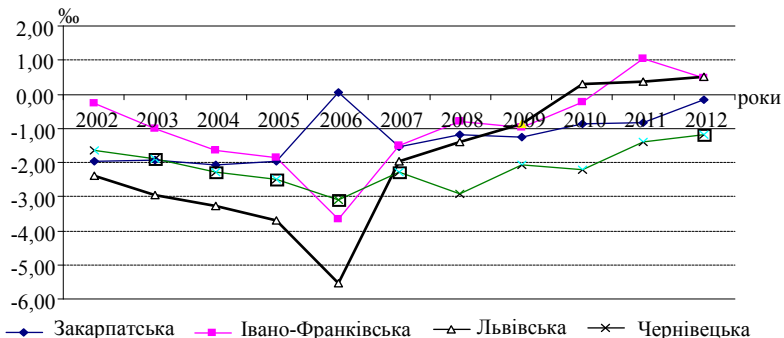

Рис. 3. Динаміка сальдо міграції сільського населення областей Карпатського регіону України (2002-2012 рр.) (Побудовано автором за даними [2])

(-7,0 %) та Херсонської (-6,2 %) областей, розміщених між міграційно привабливими Одеською областю та Кримом; східної Луганської (-6,1 %) області; села серединної між Західною та Центральною Україною і демографічно найдепресивнішої тут Хмельницької області (-5,3%); села північно-східних Сумської (-5,0 %) та Чернігівської (-4,7 %) областей, що відчувають вплив сусідніх областей з містами-мільйонниками; села прикордонної Чернівецької області (-4,8 %).

Проаналізовано динаміку міграції сільського населення Карпатського регіону та України за 2002-2012 рр. (рис. 2).

Загалом динаміка сальдо міграції Карпатського регіону синхронна з загальнодержавною. Відмінністю виглядає лише перехід вперше за 11 років до позитивного сальдо сільської міграції у Карпатському регіоні (0,05 % у

порівнянні з $-0,26\%$ в Україні). За цей період чисельність сільського населення регіону зменшилась на 53,7 тис. осіб (в Україні – на 268,9 тис. осіб).

3-поміж областей регіону стабільно позитивне сальдо притаманне в останні роки Львівській та Івано-Франківській областях (у 2012 р. – $0,51$ і $0,49\%$ відповідно) (рис. 3.). Істотно покращується міграційна ситуація в інших областях регіону: у Закарпатській області сальдо сільської міграції у 2012 р. зменшилося до $-0,14\%$, Чернівецькій – до $-1,19\%$. Загалом за вказаний період найбільше негативне абсолютне міграційне сальдо властиве Львівській ($-21,5$ тис. осіб) та Чернівецькій ($-12,6$ тис. осіб) областях.

Простежені на державному та регіональному рівні територіальні залежності сумарного сальдо міграцій сільського населення виявлено і на рівні адміністративних районів Львівської області² (рис. 4).

У приміському Пустомитівському районі даний показник за 2009-2012 рр. сягнув $32,3\%$. Істотно субурбанізаційні процеси проявляються і в Дрогобицькому ($8,9\%$) та Стрийському ($8,7\%$) районах, меншою мірою вони властиві Сокальському ($0,7\%$) району. Крім того, кількість прибулих у села переважає вибулих у Жовківському ($6,4\%$), Старосамбірському ($3,9\%$) і Сколівському ($3,4\%$) районах.

Найсуттєвіше негативне міграційне сальдо властиве демографічно депресивним Жидачівському ($-19,0\%$) та Перемишлянському ($9,4\%$) районам, Радехівському ($9,5\%$), Турківському ($8,2\%$) та Самбірському ($7,9\%$) районам.

Крім означених особливостей сільської міграції, що стосуються, як правило, стаціонарної міграції, структурними елементами сільських територіальних міграційних систем є тимчасові маятникові, вахтові, сезонні міграції, пов'язані передусім із потребою у зайнятості та навчанні.

Актуальність дослідження сільської міграції підсилюється тривалими темпами депопуляції населення в Україні. У Карпатському регіоні ці темпи загалом уповільнені, частково завдяки міграційному приросту сільського населення в останні роки.

Різноманітність міграцій сільського населення зумовила необхідність просторової типізації векторів міграції на сільських територіях Карпатського регіону України, яку здійснено за чотирма ознаками: міжпоселенською, адміністративною, екістико-урбанізаційною та економіко-географічною. Виокремлені вектори відображають динамічні зміни в опорному каркасі територіальних міграційних систем.

² Тут і далі для розрахунків показників у розрізі адміністративно-територіальних одиниць Львівської області використано статистичну інформацію Головного управління статистики у Львівській області [1].

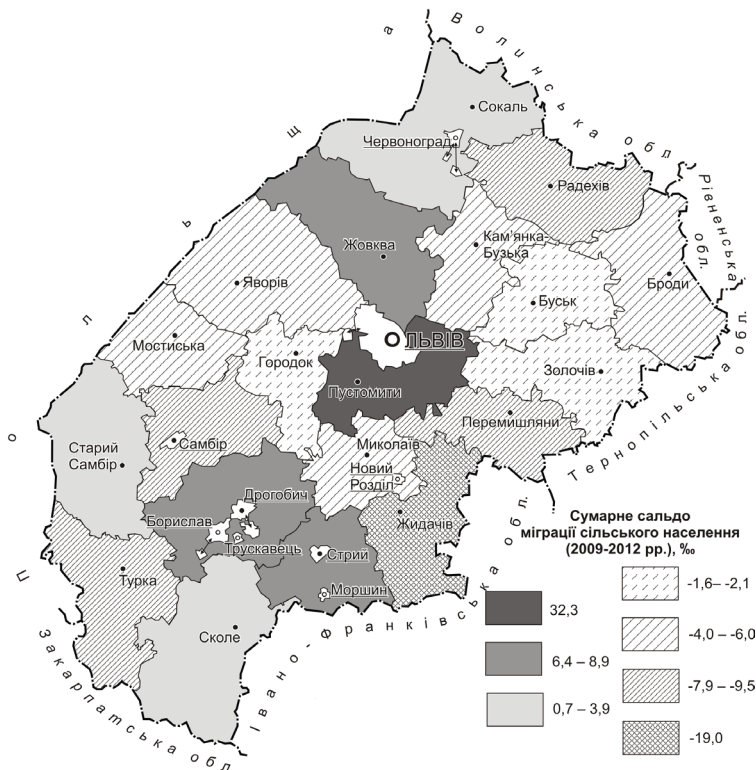

Рис. 4. Сальдо міграції на сільських територіях Львівської області (2009-2012 рр.).
(Розраховано та побудовано автором за даними [2])

Загалом, аналізуючи сучасні тенденції міграції на сільських територіях, виявлено, що лише у 7 областях та в АР Крим в період 2009-2012 рр. мало місце позитивне міграційне сальдо сільського населення. Особливо виділяється столичний регіон, наочо демонструючи привабливість приміських зон великих міст. Це підтверджується і на мезорегіональному рівні, зокрема, тривалим переважанням чисельності прибулих над вибулими у районах Львівської області, що безпосередньо прилягають до обласного центру та середніх міст. У демографічно депресивних регіонах відтік сільського населення у міста поглиблює демографічну кризу та значно звужує економічний та соціодемографічний потенціал таких територій. Такі тенденції є стійкими, а це ставить завдання вироблення демографічної

політики, спрямованої не стільки на зростання народжуваності (молоді в селах усе менше), скільки на зростання привабливості сільських територій для проживання та продуктивної економічної діяльності мешканців сіл, насамперед молоді. Реалізація цих завдань дасть змогу істотно підняти економічний потенціал сільських територій, що є необхідною умовою для реалізації євроінтеграційних прагнень українських громадян.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Львівській області України. – Режим доступу : <http://www.stat.lviv.ua>.
2. Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : [монографія у 8 тт.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Т. 4. Сільські території / відп. ред. В. В. Борщевський. – 2013. – 344 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
4. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села : [монографія]. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с.
5. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. У.Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Соціологія села: розвиток, сутність, основні категорії. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/sotsiologiya/part2/029.htm>.

Теслюк Р.Т. Миграционные процессы на сельских территориях Карпатского региона Украины.

Проанализированы особенности миграций сельского населения Украины и Карпатского региона. Осуществлена пространственная типизация векторов миграционных процессов на сельских территориях. Подтверждена важная роль миграций в формировании процессов субурбанизации на региональном уровне.

Ключевые слова: миграция, сельские территории, векторы миграции, Карпатский регион Украины.

Teslyuk R.T. The Migration Processes in Rural Areas of the Carpathian Region of Ukraine.

The features of the migration of the rural population in Ukraine and the Carpathian region are analyzed. Spatial vectors typing migration processes in rural areas are committed. The important role of migration in shaping suburbanization processes at the regional level is confirmed.

Key words: migration, rural areas, migration vectors, the Carpathian region of Ukraine.